

מחפשים מסגרת

פרופ' תמרהרמן, מהמחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת, אינה ממהרת לתייג את החברה הישראלית כ"פתוחה" או לחלופין כ"סגורה". הישראלי הממוצע קשוב להתפתחויות גלובליות רעיוניות, טכנולוגיות ואחרות, אבל, בה בעת, פתיחות־יתר מאיימת עליו והוא חרד מפני התבוללות

הילת האמיש הנוצרית בארצות הברית ידועה בשמרנותה הדתית והחברתית המופלגת ובהיצמדותה האדוקה להרגלי העולם הישן: תחבורת עגלה וסוס, מזון מגידול עצמי, לבוש כבד בסגנון מרכז-אירופי מהמאות הקודמות (דומה מאוד לזה החרדי) וסירוב מוחלט להשתלב באורח החיים המודרני. אבל אפילו שם, במקום שבו הזמן לכאורה קפא, מאמינים שיש לאפשר לדור הצעיר לצאת מתחומי מושבה של הקהילה ולהתנסות, לתקופה מוגבלת, בכל מה שיש לעולם הגדול להציע. תקופת שחרור זו קרויה ה"רומשפרינגה" (Rumspringa) או ה"התרוצצות", והיא נחשבת מעין הקדמה בטרם יעשו הצעיר או הצעירה את ההחלטה המחייבת להצטרף כחברים בוגרים לאמיש. "ברומשפרינגה משחררים האמיש את בני הנוער לכשנה של חופש ושיטוט", מספרת פרופ' תמר הרמן מהמחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת. "בשנה הזאת הם באמת יכולים להתנסות ללא פיקוח בכל מה שנקרה בדרכם. מדובר בתהליך חניכה, שלאחריו אם אתה חוזר, אתה הופך לאמיש אמיתי ומקבל עליך את הכללים הנוקשים של הקהילה. היית מצפה שחויית חירות מטלטלת כזאת לאחר ילדות בחברה סגורה למהדרין תביא לכך שחלקם הגדול של בני הנוער יערוקו, וכי רבים מהם יסרבו לחזור לקהילה הסגורה, אך בפועל התוצאה היא שונה: רוב בני הנוער האלה, לאחר שהתנסו בכל מה שאפשר להעלות על הדעת בתקופת החופש שניתנה להם, סקס, סמים ורוקנ'רול, חוזרים ומקבלים על עצמם ולתמיד את הסגירות. הפעם מרצון ומבחירה חופשית".

איך את מסבירה את זה?

"קודם כול הם מוצאים שבחופץ לא כל כך פתוח ומקבל כמו שחשבו או כמו שהזהירו אותם. זה קצת כמו שיוצא בשאלה מן העולם החרדי עוזב את הקהילה שלו ומנסה לחבור לחברה החילונית. במקרים רבים לאחר העזיבה את המסגרת החרדית הוא או היא נתקלים מכל עבר בדלתות 'שקופות', שמונעות מהם להיכנס לחברה החילונית. היוצאים בשאלה, אבל גם עולים, מהגרי עבודה, ואפילו תושבי פריפריה העוברים למרכז, נתקלים בקשיים במציאת משרות, אינם מתקבלים למוסדות להשכלה גבוהה בשל חוסר ברקע לימודי מתאים, ואפילו חברתית הם מתקשים לפרוץ את מעגל החברויות הישראלי-חילוני שנצרך בכור תנועות הנוער, השירות הצבאי והלימודים בצוותא בגיל צעיר יותר, ביסודי, בתיכון, באוניברסיטה ועוד. מתברר שאנחנו לא כל כך פתוחים כמו שאנחנו מאמינים, ומי שאין לו הכלים להתמודד עם הסגירות המובנית שלנו, חש שלא בנוח וחווה על בשרו את הזרות והניכור, מה שמוביל לא פעם לדיכאון עמוק ולעתים לחזרה עם זנב מקופל בין הרגליים לקהילות המוצא. יתרה מזו, לעתים גם אם הדלתות נפתחות, אלו שגדלו בקהילות הסגורות מתקשים לנהל את חייהם בסביבה המאפשרת (כמעט) הכול.

קשה לנו מאוד לפרוץ מסגרות. פרופ' תמר הרמן

למי שגדל במקומות סגורים, שהגבולות בהם ברורים, קשה מעשית ופסיכולוגית לתפקד בסביבות שבהן, לכאורה לפחות, 'הכול מותר'. בעוד במקומות הסגורים הללו על כל שאלה יש תשובה ברורה, אין אופציות - יש הכתבות. במובן מסוים, זה הופך את החיים לקלים יותר, נטולי לבטים. לעומת זאת בהקשרים פתוחים כל אחד צריך לקבל החלטות לעצמו ולבחור בין המון אפשרויות בלי נורמה ברורה או סמכות מנהיגותית".

"מתברר שאנחנו לא כה פתוחים כמו שאנחנו מאמינים, ומי שאין לו הכלים להתמודד עם הסגירות המובנית שלנו, חש את הזרות והניכור, מה שמוביל לא פעם לדיכאון עמוק"

אז המשמעות היא שפתיחות אינה בהכרח דבר חיובי?

"המשמעות היא שהחלוקה ל'חיובי ושלילי' היא לא רק שיפוטית וסובייקטיבית, אלא גם כמעט בלתי אפשרית שכן המציאות מורכבת יותר ממה שהיינו רוצים להאמין. כשאנחנו מדברים על פתיחות אנחנו חושבים על משהו חיובי, מואר, ליברלי, רנסנסי. בעיקר אנשים שגדלו במסגרות חילוניות אוהבים לחשוב על עצמם כ'פתוחים' - לרעיונות חדשים, לטעמים אחרים להתנסויות יוצאות דופן. אבל בפועל רוב האנשים מפחדים מפתיחות מוחלטת ומפעילים מנגנוני סלקציה של אופציות, או אם תרצה, הגבולות על עצמם מטעם עצמם. בסוף, האדם הוא תבנית נוף מולדתו, כמו שכתב שאול טשרניחובסקי, ויש אופציות שלעולם לא יעז לבחון. יתרה מכך, גם החברה הפתוחה ביותר בעצם אינה פתוחה לגמרי והיא לא רק 'מאותתת' על המותר והאסור, אלא גם מענישה, באמצעים גלויים וסמויים מן העין, את מי שחוצים את הגבולות שהתקבעו כנורמה או אפילו כחוק.

"גם כשנדמה לנו שאנחנו בשלים לפרוץ את כל המסגרות שחיינו לפיהן - עדיין מדובר בצעד שקשה לנו מאוד לבצע ולהתמיד בו ועוד יותר מכך לשלם את המחיר הנדרש עבור המהלך הזה. הסופרת האיטלקייה אלנה פרנטה מספרת בספרה **הבת האפלה** שברגע מסוים, כשכבר הייתה אם לשתי בנות קטנות, היא הלכה בעקבות התשוקה שכרסמה בה לשבור את המסגרת המשפחתית החונקת. לפי הספר, שיש בו ככל הנראה ממד אוטוביוגרפי מסוים שאי אפשר לבדוק אותו שכן זהות הכותבת עלומה ומדובר בפסבדונים, היא עזבה את הבית ואת המשפחה לשלוש שנים, והתנסתה בחיים

ללא חובות וגבולות. אבל, כפי שמעידה גיבורת הסיפור על עצמה, ההתנסות הזאת לא סיפקה לה את האושר שחיפשה וכאשר שבה למסגרת המשפחתית, דבר כבר לא היה כפי שהיה בטרם העזיבה. הבריחה הותירה צלקות עמוקות - הילדות כעסו, הנישואים התפוררו וכו'. כלומר להתנסות בפתיחות יש תג מחיר גבוה גם בחברה לכאורה נאורה וסובלנית".

עד כמה אנחנו מוגדרים על ידי הגבולות שאנחנו מציבים לעצמנו?

"אנחנו מוגדרים במידה רבה מאוד על ידי הגבולות שבתוכם אנחנו פועלים מבחירה חלקית או מלאה. כמו האמיש גם אנחנו אוהבים את המסגרות שיצרנו לעצמנו, ומרחב הבדיקה מעבר אליהן שאנחנו מאפשרים לעצמנו הוא לרוב די מצומצם. כך, רובנו מתבוננים בהשתאות על תופעת הפוליאמוריה שהדוגלים בה אומרים 'נעשה אהבה עם כולם'. לכאורה הם מותחים את הגבול למקום של הפנטזיות של כולנו, מעין פתרון פשוט לדילמה שהציגה רימונה די־נור בשיר ששרה חוה אלברשטיין, 'כל יום אני מאבדת בחור יפה ברחוב'. אבל בפועל רובנו לא באמת היו יכולים להתמודד עם מצב פתוח אבסולוטי מעין זה. דוגמה אחרת היא מקומות עבודה המנהיגים שעון גמיש לגמרי: הרבה אנשים 'מתחרפנים' מכך שלא מגדירים להם, אפילו בקווים כלליים, את יום העבודה. התוצאה היא שחלקם עובדים יומם ולילה ואחרים אינם עובדים כלל. גם באו"פ רואים הרבה סטודנטים שמאבדים את הרגליים והידיים כשהם צריכים להחליט בעצמם על הקצב והסדר של הלימודים. הם בוחרים בנו בגלל הפתיחות, אבל נושרים בגלל חוסר היכולת שלהם לתפקד במסגרת הסופר־גמישה שלנו".

אבל האקדמיה היא הדוגמה למקום פתוח מעצם הגדרתו, לא?

"זאת אחת הטעויות הנפוצות. האקדמיה היא מקום מאוד שמרני ומובנה, אך כלליו אינם חקוקים בסלע ולפיכך יש רבים הטועים לחשוב שהגמישות כאן רבה. כדי להתקדם בדרגה אתה חייב לפרסם מספר (לא ספציפי) של פרסומים לאורך מספר (מוגדר באופן רופף למדי) של שנים ולהראות שהיא לך אימפקט (איך מודדים?). אם לא - אתה הולך הביתה או מרגיש ונחשב כישלון גמור. המערכת והעמיתים רואים גורם מפריע וחתרני במי שקיבלו קביעות ואז מרשים לעצמם להתנהל כראות עיניהם, רק כי מקום עבודתם מובטח. כך, אף שהדבר לא כתוב בשום מקום, איש האקדמיה עם הקביעות מצופה

"השביל עושה לי סדר בהליכה". שביל ישראל

להישאר בשדה המחקר שבגיננו קיבל קביעות, גם אם הוא התחיל להתעניין בתחום שונה לגמרי. "אתה נחשב 'קוץ בתחת' כמעט בכל מערכת, אם אתה מסמן אפשרויות של 'ניצול חופש' היפותטי שאף אחד לא התכוון באמת שתנצל".

חפופים אחד אחד

בקרוב עומד להתפרסם ספרה של פרופ' הרמן על ההליכה ב"שביל ישראל". באמצעות השביל ה"לאומי" (שלמעשה אינו לאומי, שכן אין לו מעמד סטוטורי ואסדרתו כפופה לתיאום לא ממש מוצלח בין רשויות שונות) היא מנסה להדגים גם כמה דברים על מידת הקונפורמיזם הגבוהה של החברה הישראלית-יהודית. "התחלתי לשאול אנשים למה הם הולכים דווקא את שביל ישראל ולא בוחרים כל פעם שביל אחר. התשובה השכיחה ביותר שקיבלתי הייתה 'השביל עושה לי סדר בהליכה'. כלומר, אני יודע איפה השביל מתחיל ואיפה הוא נגמר, ישנם מקטעים מוגדרים לאורך הדרך כך שאני יודע מניין ולאן ללכת כל יום'. כלומר, ההליכה בשביל ישראל דווקא מאפשרת להולכים להרגיש שהם קבעו לעצמם יעד, ושיש להם אמת מידה שעל פיה הם יכולים להחליט האם הצליחו או נכשלו בביצוע המשימה שלקחו על עצמם. אנשים רוצים סדר, ולכן ישנה חשיבות גם לסדר המקטעים. ואז אתה שואל 'למה 44 מקטעים?' ואין סיבה מלבד העובדה שכך מופיעה החלוקה בספרי ההדרכה. אין שום אילוף חיצוני או חובה – רק המחויבות הוולונטרית לעשות דברים 'לפי הספר'".

"בפועל רוב האנשים מפחדים מפתיחות מוחלטת ומפעילים מנגנוני סלקציה של אופציות, או אם תרצה, הגבלות על עצמם מטעם עצמם"

וזה די מוזר כי לכאורה נראה שאנשים הולכים בטבע כדי לפרוץ מסגרות. סתם כי כף ללכת בטבע.

"בדיוק. באנגליה הגעתי לחנות ספרים בחיפוש אחר ספרים על הליכה וניסיתי להסביר למוכר מהו שביל ישראל. הראיתי לו על המפה את הסימונים, ותיארתי באוזניו את שירותי ההלנה, ההסעות וההזנה שהתפתחו לאורך השביל, ואז הוא הביט בי ואמר 'ככה לא הולכים חובבי טבע אמיתיים. את יודעת מה עשיתם? שרטטתם רחוב מחוץ לעיר. העתקתם אל הטבע את המודל האורבני, התחום מצדדיו בבניינים ובצמתים'. זאת דוגמה לקונפורמיזם של החברה הישראלית".

איך הפתיחות של החברה הישראלית ביחס לחברות אחרות?

"יש חברות קונפורמיות יותר ופחות. אנחנו לא הכי קונפורמיים כמובן, אבל במקטע הדמוקרטי המערבי אנחנו בין החברות היותר סגורות. במידה רבה החזרה לדת, כל תופעת ההתחזקות שישראל חווה, היא ניסיון של החוזרים בתשובה להשאיר מאחור את ה'חיפוש' ואת החופש ולקבל על עצמם סט ברור של מצוות וכללי התנהגות. דוגמה נוספת הממחישה את הלחץ הנורמטיבי היא הגישה בארץ כלפי נשים שלא רוצות להביא ילדים לעולם. נשים אלה מדווחות על הצורך התמידי להתמודד עם יחס הסביבה אליהן והכותרת המשתמעת 'מה לא בסדר אצלה בראש?' בביקורת לעתים גלויה לעתים סמויה נתקלות גם משפחות אלטרנטיביות. כדי 'לפצות' על ה'סטייה' שלהן לכאורה מהדפוס השגור, משפחות כאלה 'נכנעות' לא פעם לציווי הישראלי הברור של פריון. כאילו יש צורך ב'פיצוי' של הבאת ילדים לעולם על שבירת המסגרת המשפחתית הקונוונציונלית. יחסית למדינות אירופיות ובעיקר צפון אירופיות אנחנו עדיין מקדשים מאוד את המוסד המשפחתי הגרעיני המסורתי, ובמובן זה אנחנו כמעט קדם-מודרניים. אמנם בתוך תל אביב תמצא הרבה חלופות אבל לקח להן שנים להתפתח והן עדיין מתחת לרדאר".

"אתה נחשב 'קוץ בתחת' כמעט בכל מערכת, אם אתה מסמן אפשרויות של ניצול 'חופש' היפותטי שאף אחד לא התכוון באמת שתנצל"

החברה הישראלית עדיין מקדשת מאוד את השבטיות: משפחה, חברים ליחידה, שכונה. יש פחד גדול מה'לבד' בישראל.

"בהחלט. החברה הישראלית, כמו כל חברה בעצם, מכשילה הרבה אפשרויות לפתיחות כדי לא לאבד שליטה. בגרמניה, למשל, אתה הרבה יותר חופשי (או בודד) במסגרת המשפחתית. כפי שמראה היטב בספרו **אהבה זה לא פרקטיש** פרופ' גד יאיר. בגרמניה אפילו אנשים שנמצאים בזוגיות מבלים הרבה לבד. לרבים החיים בזוגיות קבועה יש לא רק חשבונות בנק נפרדים, אלא הם משלמים במסעדה כל אחד על עצמו. יש שם גם זוגות קבועים המתגוררים מבחירה בדירות נפרדות, אפילו כשיש להם ילדים משותפים. כאן סגנון חיים כזה נחשב ביזארי לחלוטין. המשפחה בישראל היא ללא ספק עדיין מוקד השייכות והזהות העיקרי. הפגישות

המשפחתיות הן תדירות והן כמעט בגדר חובה (גם אם אין הן נעימות לכולם). באביב רק מעטים מתגברים על הדחף לשאול 'איפה אתם בַּסְדֵר', כי הרי זה 'ברור' שצריך להיות איפשהו בסדר".

זה בעייתי בעינייך שאנחנו לא פתוחים יותר?

"אין כאן שאלה אובייקטיבית של טוב ורע. הקונפורמיות הגבוהה של החברה הישראלית גובה מאיתנו לא פעם מחיר כבד אבל אנחנו מרוויחים תחושת ביטחון ומכאן רוגע נפשי. מחקרים שונים ניסו להשיב על השאלה מדוע אנשים באתרי היכרויות מקוונים אינם מצליחים לעתים קרובות לשמר את הזוגיות שהשיגו. אחת התשובות היא שתמיד יש 'עוד מישהו' במרחק הקלקה, אולי יותר יפה אולי יותר חכם, אולי יותר עשיר. אם צריך לבחור זוג ג'ינס מבין 50 זוגות תמיד נרגיש פספוס - אולי יש זג שיהלום אותנו יותר מאשר זה שבחרנו לקנות. לכן לא פעם בחיים נעדיף להקטין לעצמנו במודע את טווח האפשרויות כדי לא לעמוד בפני עודף בחירה, כדי לא להיקלע לדילמות ואכזבות".

איך את רואה את הדברים ברמה הלאומית או המדינית?

"ברמה המדינית, ישראל, כמו מדינות אחרות, מנסה לא תמיד בהצלחה להגיע לאיזון כלשהו בין פתיחות לסגירות. היא פותחת את גבולותיה ליהדות העולם בחוק השבות, אבל סוגרת את דלתותיה בפני לא יהודים. היא מעוניינת להצטרף לגופים כמו ה-OECD אבל אינה שוכחת לרגע את הציווי עם לבדד ישכון. אגב, ההצבעה בבריטניה במשאל העם האחרון הציבה את הדילמה הזאת בלב הוויכוח האם לצאת או להישאר. הבריטים, כידוע, בחרו לצאת מהאיחוד האירופי (ברקזיט), כלומר בעצם להסתגר. כמה ימים אחרי שנחתמו הסכמי אוסלו אמר לי מישהו באוניברסיטת בר-אילן: 'אז מה נעשה עכשיו? הילדים שלנו יתחילו לשוטט במזרח התיכון ולהתיידד עם אנשים ממדינות שכנות?' ענית לך שבדיוק לכך אני מקווה. ותשובתו, שהפתיעה אותי אני מודה, הייתה: 'זה נורא ואיום, זה יפרק אותנו. הם יכולים להחליט לגור פה או שם, ללכת ולחזור כרצונם, כי זה קרוב, לא כמו הודו או ברזיל שלשם הם נוסעים אחרי הצבא ואז חוזרים הביתה לחיים האמיתיים'. יש נאום של ביאליק מ-1937 שמדבר על המתח המתמיד של העם היהודי בין רצון להיות פתוחים ואוניברסליים לבין האינסטינקט להסתגר. כבר לפני 80 שנה בנאום זה איבחנו ביאליק בדייקנות את אחת הדילמות הקיומיות שמתקיימת עד

WE THANK GOD
 FOR GIVING US
 MUCH MORE THAN
 WE DESERVE

"צעירי האמיש חוזרים מהמסע אל הסגירות מרצון"

Mark Makela/ Reuters pictures / א.ס.א.פ קריאייטיב

היום בישראל ברמה החברתית והפוליטית גם יחד:

אני מתכוון אל הנטייה להתפשטות והתרחבות ואל השאיפה להתכנסות ולהתייחדות. שתי הנטיות האלו הטביעו את חותמן על כל דברי-הימים מראשיתם ועד סופם. על כל צורות החיים של האומה, על כל מחשבותיה ועל ראשי מפעליה מדעת ושלא מדעת.

ולא רק בימי הגלות. אם נחקור בתקופות הקדמוניות ואולי גם בתקופה שלפני ההיסטוריה, גם כן נמצא שתי הנטיות. מצד אחד השאיפה לצאת מן המרכז - ומהצד השני הרצון להיכנס ולהידבק במרכז. אין כאמור הישראלית שואפת להבליע את עצמה בגופות אחרים - ויחד עם זה להישאר בריה בפני עצמה, בריה שאינה בטלה אף באלף. ■